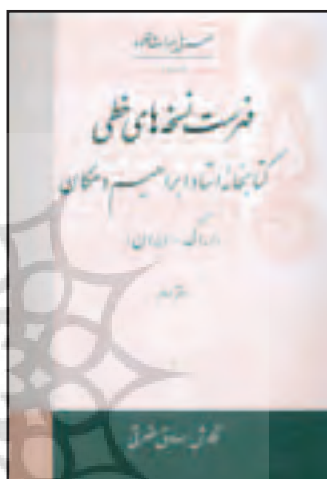

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه استاد ابراهیم دهگان

■ علی اکبر صفری

■ حضرتی، صادق. فهرست نسخه‌های خطی
کتابخانه ابراهیم دهگان. قم: مجمع ذخائر
اسلامی. ۱۳۸۷. ۵۲۰ ص دو جلد.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۸۸-۱۱۴-۰

ابراهیم دهگان عرصه کتاب‌شناسی و نسخه‌پژوهی را فروغ دیگری بخشیده است.

امروزه، این مؤسسه که با همت بلند و ستودنی آن بیش از صد کتابخانه خطی معرفی شده و هزاران دست‌نویس از گمنامی به‌درآمده، حیطة فهرست‌نگاری آن آفاق کشورهای اسلامی را درنوردیده است، بی‌گمان حق بزرگی بر تمام کوشندگان و پژوهندگان نسخه‌های خطی دارد. کتابخانه مرحوم دهگان پیش از این دو بار فهرست شده است:

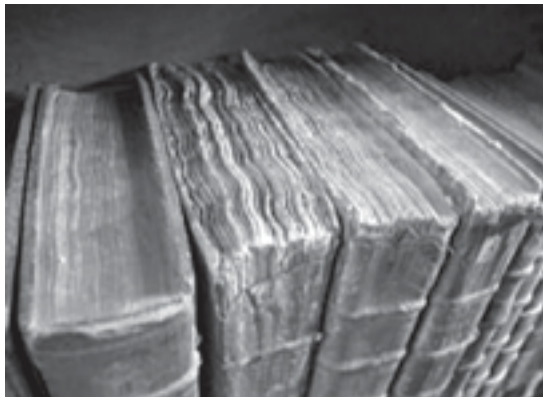
۱. استاد ایرج افشار در سفری به اراک در اردیبهشت ۳۴۶ ش. ۱۹ نسخه از این کتابخانه را برگزیده و به‌صورت نامگوی فهرست کرده است. این فهرست در نشریه نسخه‌های خطی به چاپ رسیده و افزوده آن نیز، شامل معرفی دو نسخه، در «میراث اسلامی ایران» منتشر شده است.

۲. فهرست دیگری نیز به‌قلم رضا تاج‌آبادی در پیام بهارستان منتشر شد. این فهرست - گزیده و پرفایده - نزدیک به چهل نسخه خطی را می‌شناساند (تاج‌آبادی، ۱۳۸۴، ص ۹۰۵) و اینک فهرست پیش‌رو، هم نسخه‌های آن کتابخانه را می‌شناساند و افزون بر نسخه‌های متعلق به مرحوم دهگان، نسخه‌های اهدایی بزرگانی چون شادروان دکتر ابوالفضل عدلی، زنده‌یاد حسین واعظزاده و

«الکتاب احد المحدثین» اگر هم‌زمانی نیایی با تو حدیث کند و تو را انیس باشد، کتاب این کار از تو کفایت کند و این وحشت از دل تو برد که هم‌زمانی است بی‌عیب و هم‌نشینی است بری از تهمت و ریب، تو را زحمتی ندهد و جفائی نرساند و غیبت تو نکند و راز تو فاش نسازد و تو را از خلوت مانع نشود و جای بر تو تنگ نکند و در نان تو شریک نشود و بی‌دقت با تو سخن نگوید و آواز بلند نکند. لب بسته و خاموش با تو حدیث عالم فاش و بلند بگوید و بر این قیاس صفات او بسیار است (قزوی، ۱۳۶۰، ص ۷۲).

با این سخن از امیرمؤمنان علی(ع) و شرح محمدصالح قزوی به ستایش شیفتگی و ارادتمندی مرحوم ابراهیم دهگان می‌پردازیم. او به‌راستی کتاب را دوست داشت، انسان که زندگی را و جاودانگی را.

خواننده با یک نگاه درمی‌یابد که نسخه‌ها از روستاهای اطراف و گوشه و کنار منطقه فراهم آمده و از گزند حوادث دور مانده است. سال‌ها پیش استاد ایرج افشار فهرست همه نسخه‌های خطی کتابخانه مرحوم دهگان را خواستار شد و این کار را کوچک‌ترین نشانه سپاس‌گزاری از او و حق‌شناسی یک عمر خدمت در راه فرهنگ اراک برشمرد (جعفریان، ۱۳۷۶، ص ۶۲۲) و اکنون با حق‌شناسی مجمع ذخائر اسلامی قم، فهرست کامل کتابخانه استاد

مرحوم حسین شاهزیدی نیز فهرست شده است. صادق حضرتی که پیش از این نیز چند فهرست را قلم زده، در معرفی این نسخه‌ها بسیار کوشیده و اثری ماندگار آفریده است. از ستودنی‌های این اثر، نکته‌بینی و موشکافی فهرست‌نگار است. چنانکه یادداشت کوچکی در لابه‌لای برگ‌های نسخه فراموش نکرده و جانب دفتر را فرونگذاشته است. درنگ در صفحه، اطلاعاتی فراتر از فهرست‌نویسی در اختیار خواننده قرار داده است. جمع این پراکنده‌ها در پایان فهرست خود طرحی نو و اثری مستقل است که دانش تاریخ، تراجم‌نگاری و هنر را دربرمی‌گیرد و بسیاری از مواد پژوهشی را بازمی‌شناساند و ذهن خواننده را با فصل‌فصل نسخه‌های خطی آشنا می‌سازد و اطلاعات نگاشته بر حاشیه‌ها را نیز فراهم آورده است. فهرست‌نگار با چیره‌دستی و برداشتی، نسخه‌هایی را که به‌قلم کاتبان و نویسندگان اراکی نگاشته شده، تحقیق گسترده‌ای کرده و از رهاورد این فن شریف، دانشوران گمنامی را به جامعه علمی و فرهنگی شناسانده است. در این مسیر از اسناد و تصاویر نیز بهره برده است.

فهرست‌نگار ویژگی‌های کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی را جداگانه نوشته و با مستند کردن کتاب به منابع پژوهشی و کتاب‌شناسی، مانند الذریعه، اثری استوار و آسان‌یاب پدید آورده است. افزون بر آن، امتیازهای هنری نسخه از قبیل نوع جلد، نشان سجع و ... را بررسی‌سیده و با ثبت یادداشت‌های پراکنده در برگ‌های اضافی در آغاز و انجام نسخه، اطلاعات ارزنده‌ای به‌دست داده است. فهرس عمومی کتاب، شامل فهرست الفبایی کتاب‌ها؛ فهرست موضوعی کتاب‌ها؛ فهرست مؤلفان کتاب‌ها؛ فهرست کاتبان؛ فهرست اعلام و اشخاص؛ فهرست جاها و امکنه، از امتیازهای تحسین‌برانگیز این کتاب است.

این اثر فهرست بلندی از امتیازها و ارزش‌های فهرست‌نگاری را داراست و در جایگاهی فراتر از فهرست‌های منتشرشده ماندگار است.

در پاره‌ای از معرفی‌ها نیز با کاستی‌هایی روبه‌روست که از ارجمندی و استواری آن نمی‌کاهد و فقط برای تکمیل این نوشتار پنج مورد یادآور می‌شود.

۱. حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی کتاب چشم‌نواز و درخور ستایش است، ولی شماره صفحات کتاب با آنچه در فهرست‌های پایانی آمده، ناهمخوان است و چند صفحه‌ای تفاوت دارد. همچنین اغلاط تایپی در کتاب به چشم می‌خورد، برای مثال در صفحه ۴۷ «موسوم» به‌اشتباه «موسوی» و در صفحه ۱۴۶ «تقیید» به‌اشتباه «والتقیه» درج شده است.

۲. صفحه ۳۳۹، نسخه شماره ۲۴۷، رساله‌ای در فقه که ناشناخته معرفی شده، متن کتاب اقرار روضة البهیه فی شرح للمعه الدمشقیة مشهور به شرح لمعه است.

۳. صفحه ۱۴۵ نسخه شماره ۱۳۲/۱، رساله‌ای در اصول فقه که ناشناخته معرفی شده، پاره‌ای از کتاب تمهید القواعد اثر دیگر شهید ثانی (ره) است.

۴. صفحه ۱۴۶ نسخه شماره ۱۳۲/۳، مبحث مطلق و مقید از تمهید القواعد شهید ثانی است که ناشناخته و با علامت سؤال معرفی شده است.

۵. صفحه ۲۹۶ نسخه شماره ۲۲۰/۵ کتابی با عنوان «علم فراست» شناسایی شده و در معرفی آن چنین آمده «رساله مختصری است در معرفت اخلاق...» و آغاز نسخه نیز چنین است «علم فراست که آن عبارت است از معرفت اخلاق درونی و صفات باطنی انسانی...» با شگفتی موضوع این کتاب «حیوان‌شناسی» معرفی شده است. گویا جریان سیال ذهن «فراست» را به‌معنای «اسب‌بودن» دریافته است.

۶. صفحه ۶۳ نسخه شماره ۴۴ «دیوان بلبل» که بی‌نام کاتب و بدون تاریخ کتابت معرفی شده است. این نسخه چنانکه در فهرست استاد افشار توصیف شده، به‌خط مرحوم دهگان بوده و آن را در سال ۱۳۲۰ از روی نسخه متعلق به شیخ عباس صالحی نگاشته است. اصل این نسخه نیز در سال (۱۰۶۰ ق.) سروده شده که در فهرست وفات مؤلف به این تاریخ ثبت شده است در پایان، برای حق‌شناسی فروتنانه از تلاش‌های مسئولان مجمع ذخائر اسلامی، به‌ویژه استاد علامه سیداحمد حسینی اشکوری که این بنای رفیع را پی افکنده و یک عمر در تربیت پژوهشگران کوشیده است، تقدیر می‌شود.

مآخذ

۱. قزوینی، محمدصالح‌بن محمدباقر قزوینی (۱۳۶۰). حکمت اسلام، تصحیح: جلال‌الدین محدث ارموی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۲. جعفریان، رسول (به‌کوشش) (۱۳۷۶). میراث اسلامی ایران، دفتر پنجم، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی.
۳. «فهرست اجمالی چهل مجموعه» (۱۳۴۶ و ۱۳۴۸). نشریه نسخه‌های خطی، دفتر پنجم، ص ۱۱۲.
۴. «فهرست اجمالی چهل مجموعه» (۱۳۴۸). نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ششم، ۵۹۲ - ۵۹۸.
۵. «فهرست اجمالی چهل مجموعه» (۱۳۷۶). سالنامه میراث اسلامی ایران، دفتر پنجم، ص ۶۲۲ - ۶۲۳.
۶. «فهرست برخی نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی ابراهیم دهگان (اراک)» (۱۳۸۴). پیام بهارستان، ش ۵۷ (اسفند ۱۳۸۴)، ص ۵ - ۹.

فهرست‌نگار

ویژگی‌های

کتاب‌شناسی و

نسخه‌شناسی را

جداگانه نوشته و با

مستند کردن کتاب

به منابع پژوهشی و

کتاب‌شناسی، مانند

الذریعه، اثری استوار

و آسان‌یاب پدید

آورده است

این اثر فهرست

بلندی از امتیازها

و ارزش‌های

فهرست‌نگاری

را داراست و در

جایگاهی فراتر

از فهرست‌های

منتشرشده ماندگار

است